

En fer la seva tesi doctoral sobre escultura barroca, Aurora Pérez Santamaria va estudiar, conjuntament amb altres retaules, el retaule del Roser de Santa Maria, recentment restaurat.

Des d'un primer moment va considerar-lo com a obra important i de qualitat, i més tenint en compte que, a causa de la desaparició de la major part dels retaules de l'època, és un dels pocs que es conserven del Barroc exuberant, dedicat a la Mare de Déu del Roser, i amb els quinze misteris del rosari.

EL RETAULE DEL ROSER DE SANTA MARIA DE MATARÓ

A partir de la Contrareforma —que exalta la devoció del rosari, amb la col·laboració dels dominics— creix considerablement el nombre de confraries de la Mare de Déu del Roser, o del Rosari, en tot el món catòlic i, per tant, a Catalunya.

Mataró, des de la fi del segle XVI, té la seva Confraria del Roser, amb retaule propi a Santa Maria. A finals del segle XVII decidirà de substituir-lo per un nou i gran retaule, amb els quinze misteris, i per a aconseguir-ho no escatimarà cap esforç, ja que la Confraria té pocs mitjans i el nou retaule és una obra de molta envergadura.

A la fi del segle XVII, a Catalunya es construïran molts retaules esculpits. És el moment en què l'escultura aconsegueix les cotes més elevades de barroquisme, que es perllongaran durant els primers anys del segle següent. Grandiositat, efectisme i també qualitat són les característiques del moment. Totes tres són en el retaule del Roser, de Santa Maria.

ELABORACIÓ DEL RETAULE.

El contracte amb els escultors Antoni Riera i Lluís Bonifàs es signa el 3 de febrer de 1691. L'import dels treballs és de 1.022 lliures barcelonines i 15 sous, total que inclou els materials, que aniran a càrrec dels escultors, essent el més costós, naturalment, la fusta. Deduït el cost dels materials, restaran per al treball dels escultors 662 lliures i 15 sous. Treball i diners es repartiran a parts iguals entre els dos escultors com queda clarament explicitat en el contracte *axí que la dita escultura*

i talla dega córrer per compte y agència dels dits Riera y Bonifaci igualment y axí mateix, ab la mateixa conformitat, la cobransa de las ditas sis-centes sexanta dos lliures, quinse sous, sie igual entre los dits Antoni Riera y Lluís Bonifaci... axí com anirà cobrant dit Riera de dita Confraria, dega, en continent, entregar al dit Lluís Bonifaci la mitad del que cobrará (1).

L'endemà, Lluís Bonifàs cobrarà 92 lliures i 11 sous, a compte de les 331 lliures i 7 sous que li corresponen. Però ja no tornarem a saber res més d'ell, per la qual cosa és evident que la seva feina en el retaule serà inferior a la meitat estipulada.

Antoni Riera anirà cobrant rebuts a compte del treball que va realitzant fins al 1693. Des d'aquest moment serà el seu fill Marià qui cobrarà i qui es responsabilitzarà de l'obra, conjuntament amb el fuster Antoni Mascort, ... *faran y procuraran que de assí y per tot lo mes de abril pròxim vinent del any mil sis-cents noranta quatre se acabe de fer y fabricar la segona andana...* (2). Sembla que en aquest moment encara treballa en el retaule Antoni Riera, però potser el mateix any 1693, o amb tota seguretat l'any següent, ja no hi treballarà, ja que no resideix a Mataró. *Mariano Riera... constituhint-se principal en las cosas infrascritas per Antoni Riera ... son pare, qui de present, y dies ha, se troba fora de la present vila de Mataró y sens speranza de venir de dies...* (3).

Però la segona andana no degué acabar-se per l'abril de 1694, com s'havia estipulat, ja que en el darrer document esmentat Marià Riera es compromet que el dia de la Candelera —2 de febrer— de

1695, *tindrà posada en lo retaule, que de present se va fent y construhint, una andana de las dos que faltan...* (4).

Sembla que després, Marià Riera, acaba de pressa el retaule. El 20 de juny de 1695, en un dels rebuts que cobra, hi consta que el retaule ja és acabat, ... *retaule Beatae Mariae de Rosario, quod pro computo dictae Confratriae sumptibus dicti patris mei et meis factum jam est tum et positum in prefata ecclesia ac infrascripto proprio loco sive capella...* (5). Marià Riera ha assumit i finalitzat el compromís contret pel seu pare; l'anterior document ho especifica concretament.

El daurat del retaule comença a fer-se tot just acabada l'obra escultòrica. El *Llibre de Comptes* de la Confraria ens proporciona la informació. Una sortida datada el 30 d'octubre del mateix any 1695, indica que es paguen 55 lliures al daurador Joan Urgellès, quantitat a compte de les 452 que haurà de cobrar per daurar una part del retaule, segons acord davant notari, data 25 d'agost del mateix any. La documentació no especifica a quina part del retaule corresponen (6). Poc temps després, el 1r. de desembre se li paguen 71 lliures i 10 sous (7).

Podríem pensar que l'encàrrec de daurar només una part del retaule podria estar justificat per l'import del treball, ja que la feina de daurar és més costosa que la d'esculpir. Però a més d'això, que realment devia influir-hi, cal fer constar que el mateix dia que es paguen a Urgellès les esmentades 71 lliures i 10 sous, també es paguen 27 lliures i 10 sous a un altre daurador, Francesc Manent, per haver daurat les grades de l'altar (8). Pagar dos dauradors a la vegada és un gran esforç per a una Confraria amb mitjans escassos.

No trobem cap altre pagament a Francesc Manent fins a la mort d'Urgellès, el qual devia morir abans del 5 de juny de 1699, ja que aquest dia es paguen 214 lliures, 5 sous i 8 diners a la seva vídua, no pas per treball, sinó per material (9).

El *Llibre de Comptes* de la Confraria ens informa també de les quantitats que es paguen al fuster Antoni Mascort, per col·locar les diferents parts del retaule. Aquest treball és en relació directa amb la feina de daurar, ja que per poder fer el daurat es desmuntava el retaule i les peces es transportaven al taller del daurador. Així després de l'anotació d'un pagament fet al daurador Urgellès, per import de 214 lliures i 5 sous (10) —quantitat important per a l'economia de la Confraria, caracteritzada pel pagament de nombroses i petites quantitats de forma molt fraccionada— en trobem una altra de 3 lliures i 10 sous referida al fuster Mascort *per los treballs de posar la segona andana del retaule* (11). Queda molt clar que la darrera peça daurada per Urgellès se-

ria aquesta segona andana col·locada per Mascort, ja que aquest cobra els treballs pel maig de 1699 i ja hem precisat que, pel juny del mateix any, la vídua d'Urgellès cobra el total que la Confraria devia al seu marit.

Els Manent, pare i fill, acaben els treballs del daurat (12). El primer pagament als Manent en aquesta seva segona fase d'intervenció en el retaule, és del 22 de maig de 1700 (13). L'any següent, el 1701, sembla enllestit el daurat, ja que el fuster Mascort acaba de col·locar el retaule.

Però encara que globalment podem considerar com acabat el daurat del retaule, resten petites parts i algunes peces que no ho són. Força temps després es paguen quantitats no massa importants a Francesc Manent, el 1710 *per daurar los baixos* (15) i el 1711 sense especificació (16). Finalment, el 1712, se li paguen 9 lliures *per aver daurat la Mare de Déu del Altar y fer-li la corona* (17), quantitat que sembla molt exigua per una peça tan important i, a més, realitzada magistralment. El daurat i policromat del retaule finalitza, per tant, amb la imatge titular.

Retaule del Roser. El Naixement.
Fotografia: Masachs.

Retaule del Roser. Detall de la imatge de la Mare de Déu.
El Nen Jesús no és l'original que es va perdre l'any 1936. Fotografia: Toni Canal.

SITUACIÓ ECONÒMICA DE LA CONFRARIA.

El ja esmentat *Llibre de Comptes* ens permet de conèixer també les fonts d'ingressos de la Confraria, amb les quals pagaria primordialment el retaule. Una part important d'aquests ingressos prové de donatius (calaix, cistelles, bací, caixetes dels hostals, caritat). Per exemple en una entrada datada el 21 de gener de 1696, hi consta ... *y las otras 17 lliures, 10 sous, de una charitat fou altre donat a la Confraria, a fi y effecte de dorar las gradas del altar nou* (18). Aquesta quantitat cobreix una part del que, abans, s'havia pagat al daurador Manent, a la qual cosa ja hem fet referència.

Segueix en importància la pensió —potser anual— que la ciutat de Mataró atorga a la Confraria, que s'eleva a 40 lliures (19).

A més, la Confraria té algun altre petit ingrés. Però la gairebé absoluta dependència dels donatius i de la pensió que li atorga la ciutat de Mataró explica la lentitud en pagar escultors i dauradors i el fet que se'ls pagui de forma molt fraccionada.

El 1r. de gener de 1691 —un mes abans de signar el contracte amb els escultors Riera i Bonifàs— els confreres, conscients de les seves limitacions econòmiques davant de l'obra que han d'encarregar, demanen ajuda a la Confraria del Santíssim Sagrament *tant a vista de la dita necessitat, com també en consideració del que, en la ocasió se feu lo nou tàlem, socorregué dita Confraria del Roser a esta Confraria ...* (20). Queda clar que ambdues confraries s'ajudaven quan tenien dificultats. En aquesta ocasió la Confraria del Santíssim Sagrament lliura a la del Roser 32 lliures.

També, per tal de contribuir a pagar les despeses, quan es contracta el treball del daurat, es decideix de sortejar la imatge de la Mare de Déu del retaule antic i vendre la seva fusta.

Fins i tot la Confraria demana préstecs. En el *Llibre de Comptes* en trobem dos. Un, sol·licitat a la Sra. Anna de Sant Joan, de Barcelona, indica clarament que és per a subvenir el cost del daurat (23). L'altre, demanat al convent de les Tereses de Mataró, és ... *per acabar de pagar y satisfer lo compliment de dorar lo retaule de Maria Santíssima* (24) i té, doncs, el mateix objectiu.

L'import del treball escultòric, com indica el contracte, va ésser de 1.022 lliures barcelonines i 5 sous. El cost de la policromia només es pot calcular aproximadament, atès que sembla no haver-hi contracte. L'única font documental, la tenim en el *Llibre de Comptes* de la Confraria. Les quantitats pagades en concepte de daurar anotades en el *Llibre* sumen 1.128 lliures barcelonines i 5 sous, encara que no sabem si hi van haver altres paga-

ments. Si el daurat només hagués costat aquest import, el seu preu hauria estat només lleugerament superior al de l'escultura. Habitualment hi ha més diferència.

Tot i amb això, si pensem que la Confraria en l'espai de vint-i-un anys (1691-1712), per a la construcció del retaule despèn més de dues mil lliures barcelonines, tenint en compte els seus escassos ingressos, hem de convenir que realitza un esforç molt considerable.

ANÀLISI DE L'OBRA.

El retaule és de planta poligonal i té una amplària, a la base, de 6,63 m. Consta de sòcol, bancal, dos cossos i àtic. Té cinc carrers. En el carrer central hi ha situada la fornícula de la Mare de Déu titular, una mica sobrelevada respecte al primer cos i penetrant en el segon.

Respecte la iconografia cal destacar que incorpora els quinze misteris del rosari, distribuïts de la manera següent:

- Al bancal, els cinc misteris de Dolor.
- En el primer cos, els cinc de Goig. Per tal de donar cabuda a tots cinc, com que el carrer central és ocupat per la fornícula de la Mare de Déu, el cinquè —Jesús entre els doctors— és situat dessota d'aquesta.
- Al segon cos, quatre misteris de Glòria, a més de la Dormició de la Mare de Déu, ja que el quart misteri —l'Assumpció— és complementat amb la Dormició, moment immediat anterior. El cinquè misteri —la Coronació de Maria Santíssima— ocupa l'àtic, que és un lloc molt visible i per això s'hi va situar el misteri de més gran exaltació mariana.

Llegint el retaule, de la part més baixa a la més alta, es passa del dolor a la glòria. Amb lleugeres variants, és la distribució habitual dels misteris en el moment que s'esculpeix el retaule.

La Mare de Déu del Roser porta corona amb dotze estrelles, que, segons els autors místics, simbolitzen les Dotze Tribus d'Israel.

A l'àtic són col·locats Sant Domènec de Guzman, a qui la tradició atribueix d'ésser el gran propagador de la devoció a la Mare de Déu del Roser, i també un altre Sant important de l'Orde Dominicana, Sant Ramon de Penyafort, general de l'Orde, a més de les Tres Virtuts Teològiques, de clar significat dogmàtic.

El programa iconogràfic de la Confraria és molt clar. Posa especial èmfasi en l'exaltació de

Maria a partir de la devoció del Rosari —amb els quinze misteris— i, en segon lloc, en la tasca desenvolupada per l'Orde Dominicana en aquest camp, simbolitzada pels dos Sants esmentats.

Quant a l'estil, el retaule és una evident obra de taller, en la qual es veuen molt clarament les distintes mans. Però cal precisar que és l'única obra conservada i documentada dels tres escultors que consta que hi treballaren. A Lluís Bonifàs, se li atribueix l'obra escultòrica del retaule de la Casa de la Convalescència de Barcelona, però no està corroborat documentalment. Per tant, no és possible la comparació estilística per a fer atribucions. La documentació que tenim, però, ens permet de saber que una bona part dels dos cossos principals del retaule i, probablement, l'àtic, van ésser realitzats per Marià Riera.

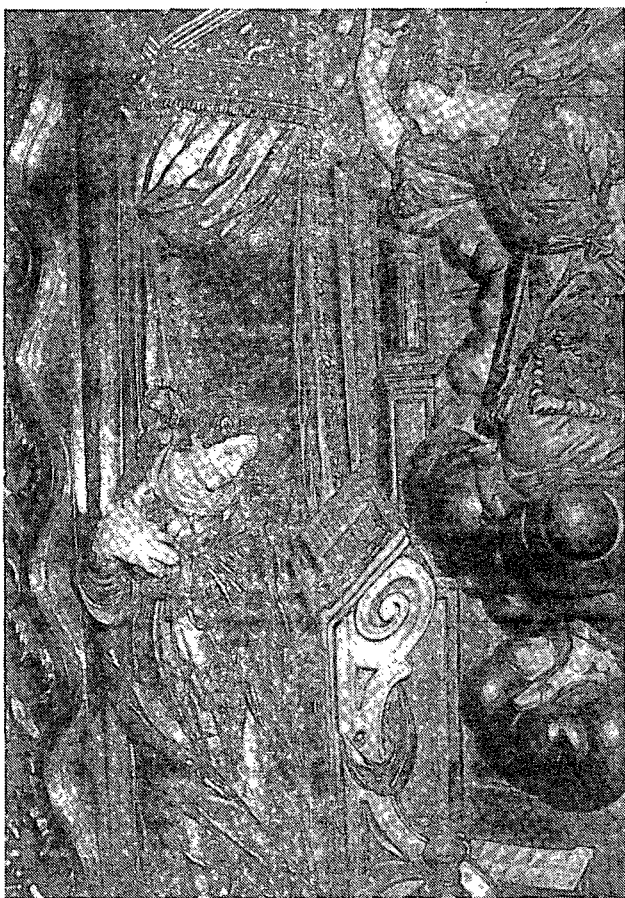
Ara bé, tampoc no hi ha uniformitat en aquestes parts del retaule. En el primer cos hi ha diferències evidents entre les escenes de la banda de l'Evangeli i les de l'Epístola, o sigui, l'Anunciació i el Naixement per un costat, i la Presentació i la Visitació per l'altre. Les dues primeres —l'Anunciació i el Naixement— són estilísticament les millors. ¿Seran les últimes que realitzarà Antoni Riera, abans d'abandonar Mataró?

Comparant les escenes esmentades de la banda de l'Evangeli i de l'Epístola, les diferències són clares. Les primeres tenen figures suaus i ondulades, formades amb desimboltura, enfront d'una més gran rigidesa i menor qualitat en el modelatge que observem en les segones.

De les dues primeres, potser l'Anunciació és l'escena més ben aconseguida. L'ondulació i el moviment contingut de les figures, les diagonals, els núvols a manera de boles de cotó fluix, tot descrivint corbes, fan que sigui un bon model del ple barroc, al qual pertany el retaule.

Però, sens dubte, la millor qualitat artística del retaule es troba en la imatge titular i en el sòcol. En primer lloc, hem de dir que la Mare de Déu del Roser és obra d'un gran escultor. La postura de la imatge és majestuosa i elegant, i en la cara, l'escultor, ha cuidat especialment les faccions. A la pròpia bellesa, s'hi afegeix el magnífic policromat, tant l'encarnat de la pell en cara i mans, com, sobretot, els estofats de la túnica i mantell. És una de les figures de qualitat del barroc català.

El sòcol és també extraordinari. Les dues parelles d'atlants són figures fornides i vigoroses, com detalla el precís modelat del seu cos i la ten-

Retaule del Roser. L'Anunciació.
Fotografia: Toni Canal.

Retaule del Roser. Detall de la Presentació.
Fotografia: Toni Canal.

Retaule del Roser. Dos atlants. Fotografia: Toni Canal.

sió dels seus muscles. Aquest tipus d'atlants —amb expressió d'esforç físic, com si suportessin el retaule— seran més freqüents des de principis del segle XVIII, però no abans d'esculpir-se aquest retaule, per la qual cosa deuen ésser dels primers en el barroc català. No ho afirmem perquè han desaparegut molts retaules barrocs a Catalunya.

Els àngels —un a cada una de les portes del sòcol— són també d'extraordinari modelat i el moviment de la seva túnica sembla que els doni vida. En ells s'uneix naturalisme i elegància. Tots els altres elements del sòcol, angelets, elements decoratius, etc., són també de gran precisió i bellesa.

D'acord amb la documentació existent, Lluís Bonifàs, com ja hem indicat abans, només va cobrar 92 lliures barcelonines i 11 sous del total de les 662 lliures barcelonines i 15 sous que eren destinats a tot el treball escultòric. ¿Va poder fer en poc temps, i per aquesta quantitat, la figura de la Mare de Déu del Roser i el sòcol? Penso que, per ara, subsisteixen molts interrogants.

Però encara que el retaule és una bona mostra d'obra de taller, per tal que hi són evidents les diverses mans, en conjunt és un tot harmònic i obra destacada de la nostra escultura barroca.

La recent neteja del retaule permet de veure amb més detall el modelat escultòric, especialment en les escenes del banc que han guanyat molt, i també el treball de policromia que va ésser realitzat amb gran polidesa.

Aurora Pérez Santamaria

NOTES.

- 1.- Arxiu de la Corona d'Aragó (A.C.A.) Segimon Ros; reg. 373; 1691; folis 49-50.
- 2.- A.C.A. Segimon Ros; reg. 375; 1693, folis 278-279.
- 3.- A.C.A. Segimon Ros; reg. 376; 1694; sense foliar.
- 4.- A.C.A. Segimon Ros; ibidem.
- 5.- A.C.A. Segimon Ros; reg. 377; 1695; sense foliar.
- 6.- Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró. (M.A.S.M.) *Llibre de Comptes de la Confraria del Roser*, 1652-1717, foli 186 r.
- 7.- M.A.S.M. Ibidem; foli 187 r. núm. 6.
- 8.- M.A.S.M. Ibidem; foli 187 r. núm. 7.
- 9.- M.A.S.M. Ibidem; foli 197 r. núm. 18.
- 10.- M.A.S.M. Ibidem; foli 194 r. núm. 18.
- 11.- M.A.S.M. Ibidem; foli 197 r. núm. 13.
- 12.- A.C.A. Segimon Ros; reg. 382, 1701-1702; folis 100-101.
- 13.- M.A.S.M. *Llibre de Comptes de la Confraria del Roser*, 1652-1717; foli 198 r. núm. 14.
- 14.- M.A.S.M. Ibidem; foli 201 r. núm. 20.
- 15.- M.A.S.M. Ibidem; foli 223 r. núm. 11.
- 16.- M.A.S.M. Ibidem; foli 224 r. núm. 23.
- 17.- M.A.S.M. Ibidem; foli 227. v°.
- 18.- M.A.S.M. Ibidem; foli 186 v°.
- 19.- M.A.S.M. *de la pensió fa la vila de Mataró a la Confraria i paga per 1692 40 L.* Ibidem; foli 188 v°.
- 20.- M.A.S.M. *Llibre de determinacions del Consell*. Minerva, 1621-1708, folis 208-209.
- 21.- M.A.S.M. Ibidem.
- 22.- M.A.S.M. *Llibre de Comptes de la Confraria del Roser*, 1652-1717; foli 185 v°.
- 23.- M.A.S.M. Ibidem; foli 212 r.
- 24.- M.A.S.M. Ibidem; foli 221 r. n° 18.

Les dades corresponents a les notes núm. 20 i 21 del *Llibre de determinacions del Consell* (Confraria del Santíssim Sagrament-Minerva) ha tingut l'amabilitat de proporcionar-me-les el Sr. Rafael Soler.